

УДК 341.1

Косінова Дарина Станіславівна

*доктор філософії, асистент кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Косинова Дарина Станиславовна

*доктор философии, ассистент кафедры права Европейского Союза
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Kosinova Daryna

Philisophy Doctor, Assistant of the European Law Department

Yaroslav Mudryi National Law University

Абрамова Валентина Олександрівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Абрамова Валентина Александровна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Abramova Valentina

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

**ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ВОПРОС О ПРАВОВОЙ ПРИРОДЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА
THE ISSUE OF THE LEGAL NATURE OF THE EUROPION UNION**

Анотація. У статті розкрито основні концепції і думки вчених щодо правової природи Європейського Союзу, зокрема до них можна віднести такі: визначення його як конфедерації, тобто як тимчасового союзу незалежних держав, як наднаціональне (наддержавне) інтеграційне

утворення, наділене владними повноваженнями, як міждержавне об'єднання, яке поєднує риси міжнародної міжурядової організації та державоподібного утворення та ін. Проте автор визначає, що більш схильється до теорії, що Європейський Союз можна визнати федерацією. Досліджено структуру Європейського Союзу і розглянуто її з точки зору основних рис федеративної держави: наявності правових актів, що становлять «конституцію», які за своєю природою визнаються вищими за законодавство кожної конкретної держави-члена (тож ідеться також і про дворівневу систему законодавства); присутності дворівневої системи організації влади; наявності дворівневої судової системи; наявності представницького органу влади, який обирається безпосередньо народом; наявності власного населення та території; створення бюджетної системи та оподаткування громадян, а також існування певних поліцейських і правоохоронних органів. Європейський Союз порівняно із деякими сучасними країнами для підтвердження власних думок щодо подібності його до самостійної держави. Проаналізовано думки деяких науковців, що наводять аргументи, чому Європейський Союз не є федерацією, наприклад, відсутність єдиних збройних сил, або ж факт того, що кожна держава-член є суверенною державою, і наведено власну аргументацію щодо цих питань. Також подано власну думку про те, чому Європейський Союз не можна однозначно визнати федерацією, зокрема, спираючись на те, що федерація – це, в першу чергу, держава. Наприкінці дослідження підведено підсумок і наведено висновок щодо всієї роботи, визначаючи найголовніші моменти.

Ключові слова: Європейський Союз, федерація, правова природа, Європейський Парламент, громадянство ЄС, Рада ЄС.

Аннотація. В статье раскрыты основные концепции и мнения ученых относительно правовой природы Европейского Союза, в

частности к ним можно отнести следующие: определение его как конфедерации, то есть как временного союза независимых государств, как наднациональное (сверхгосударственное) интеграционное образование, наделенное властными полномочиями, как межгосударственное объединение, которое сочетает черты международной межправительственной организации и государствовподобного образования и др. Однако автор определяет, что более склоняется к теории о том, что Европейский Союз можно признать федерацией. Исследована структура Европейского Союза и рассмотрена с точки зрения основных черт федеративного государства, а именно: наличия правовых актов, составляющих «конституцию», которые по своей природе признаются выше законодательства каждого конкретного государства-члена (тут также говорится и о двухуровневой системе законодательства); наличия двухуровневой системы организации власти; наличия двухуровневой судебной системы; наличия представительного органа власти, избираемого непосредственно населением; наличия собственного населения и территории; создания собственной бюджетной системы и налогообложения граждан, а также существование определенных полицейских и правоохранительных органов. Европейский Союз сравнивается с некоторыми современными странами для подтверждения собственных мыслей о сходстве его с самостоятельным государством. Проанализированы мнения некоторых ученых, которые приводят аргументы, почему Европейский Союз не является федерацией, например, отсутствие единых вооруженных сил, или же факт того, что каждое государство-участник является суверенным государством, и приведена своя аргументация по этим вопросам. Также приведено собственное мнение о том, почему же Европейский Союз нельзя однозначно признать федерацией, в частности, опираясь на то, что федерация – это, в первую очередь, государство. В

конце исследования подводятся итоги и приводятся заключения касательно всей работы, определяя главные моменты.

Ключевые слова: Европейский Союз, федерация, правовая природа, Европейский Парламент, гражданство ЕС, Совет ЕС.

Summary. The article reveals the basic concepts and opinions of scientists about the legal nature of the European Union, in particular, such as: a confederation – a temporary union of independent states, a supranational (superstate) integration formation endowed with power, an interstate association, which combines the features of an international intergovernmental organization and a state-like formation, and some others opinions. However, the author determines that she is addicted to the theory that the European Union can be recognized as a federation. Then the author examines the structure of the European Union and examines it from the side of the main features of a federal state, for instance: the existence of legal acts that form a «constitution», which by their nature are recognized above the legislation of each specific member state (it also refers to a two-level system of legislation), the presence of a two-level system of governments, the presence of a two-level judicial system, the presence of a representative body of government directly elected by society, the presence of its own citizens and territory, the existence of its own budget system and taxation of citizens, as well as the existence of certain police and law enforcement agencies. The author compares the European Union with certain modern countries to confirm his own thoughts about its similarities. Further, the author analyzes views of certain scientists, who claims that the European Union is not a federation, as an example, the absence of a unified armed forces, or the fact that each participating state is a sovereign state, and gives his own reasoning on these issues. Then the author gives his own opinion about why the European Union cannot be decisively recognized as a federation, in particular, relying on the fact that a federation is, first of all, an independent state. At the

end of the article, the author summarizes and provides a conclusion throughout the research, paying attention to the main points of the entire article.

Key words: *The European Union, federation, legal nature, European Parliament, citizen of the European Union, The Council of the European Union.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день Європейський Союз (далі – ЄС) залишається досить унікальним явищем в історії міжнародного права. Він постійно видозмінюється. А його впливовість на міжнародній арені лише зростає. Тому він постійно привертає увагу науковців, які намагаються охарактеризувати його, визначити його правову природу, роль у формуванні міжнародного правопорядку і спрогнозувати його подальше майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правової природи ЄС відбувається вже не перше десятиліття. Проте ступінь дослідження цього питання залежить і від часу дослідження. Не можна визнати правильними і актуальними на сьогодні дослідження правової природи ЄС, які проводились у 1990-х рр., оскільки функції, склад та повноваження ЄС докорінно змінилися із того часу. Тож дослідженням питання правової природи ЄС займалися Т. М. Анакіна [2], В. Василенко, О. Грін [1], М. Дамірлі, О. Довгань, С. Кашкін, Т. В. Комарова [2], В. Муравйов, О. Я. Трагнюк [2], Ю. Юмашев, І. В. Яковюк [2]. Проте невирішеним залишається питання правової природи ЄС, оскільки Євросоюз здійснює постійний розвиток, видозміну своїх повноважень і функцій з метою досягнення цілей, визначених у Договорі про Європейський Союз від 1992 р. (далі – Договір про ЄС). Яскравим прикладом постійної «еволюції» є Лісабонський договір про внесення змін до Договору про ЄС та Договору про заснування ЄС. Аналітики зазначають, що «Найбільші зміни відбулися щодо правових засад функціонування простору свободи, безпеки та правосуддя Європейського

Союзу (*Area of freedom, security and justice*) – Лісабонський договір розширив повноваження ЄС у сферах: прикордонного контролю, політичного притулку і захисту біженців та переміщених осіб; судового співробітництва у цивільних справах; судового співробітництва у кримінальних справах; співробітництва правоохоронних органів» [8].

Формування цілей статті. Метою статті є визначення концепції правової природи, яка є найбільш прийнятною в реаліях сучасності.

Виклад основного матеріалу. Як уже було зазначено, питання щодо правової природи ЄС на сьогодні залишається досить дискусійним. Так, О. Грін у своїй статті визначив такі підходи:

- ЄС володіє всіма характеристиками, які властиві міжнародним організаціям, автономією волі, договірною компетенцією та міжнародною правосуб'єктністю (О. Довгань);
- ЄС – наднаціональне (наддержавне) інтеграційне утворення, наділене владними повноваженнями та таке, що володіє деякими спільними ознаками з міжнародними міжурядовими організаціями, конфедеративною та федеративною державою (М. Дамірлі, Т. Анцупова);
- правова природа ЄС має комплексний, гетерогенний характер, який поєднує в собі видозмінені для цілей Союзу риси як внутрішньодержавного, так і міжнародного права (С. Кашкін);
- Європейським співтовариством притаманна наднаціональність, концептуальною основою якої є федералістська ідея (В. Василенко);
- ЄС – союз держав конфедеративного типу, оскільки держави-члени зберігають свій суверенітет (Ю. Юмашев);
- ЄС – міждержавне об'єднання, яке поєднує риси міжнародної міжурядової організації та державоподібного утворення (В. Муравйов) [1, с. 2].

Проте, на нашу думку, найбільш прийнятною є теорія, що ЄС є новою, своєрідною формою федерації. Розглянемо спільні і відмінні риси і проаналізуємо їх.

Так, відповідно до Лісабонських договорів ЄС володіє власною правосуб'єктністю. Проаналізувавши положення частин 5 та 6 ст. 3 Договору про ЄС, убачаємо, що у своїх відносинах із рештою світу Союз стверджує і просуває свої цінності та інтереси й сприяє захисту своїх громадян. Він сприяє миру, безпеці, сталому розвитку планети, солідарності і взаємній повазі народів, вільній та справедливій торгівлі, викоріненню бідності та захисту прав людини, в тому числі прав дитини, а також неухильному дотриманню і розвитку міжнародного права, особливо дотриманню принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй. Союз досягає своїх цілей належними засобами в межах компетенції, яка надана йому в Договорах [3]. Отже, можна стверджувати, що ЄС має власну правосуб'єктність, яка визначається як Договором про ЄС, Договором про функціонування ЄС, так і двосторонніми договорами, укладеними між ЄС як суб'єктом міжнародних відносин та державами – членами ЄС. Більш того, відповідно до ч. 2 ст. 6 Договору про ЄС Союз приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це приєднання не змінює компетенції Союзу, як вона визначена в Договорах [3]. Тож така позиція є цікавою з точки зору правосуб'єктності ЄС, оскільки він наділяється правом не лише здійснювати функції з регулювання економічного, соціального благополуччя населення територій, що входять до нього, а й власною правосуб'єктністю щодо вступу до інших міжнародних організацій, підписання і визнання міжнародних договорів. Більш того, сама ст. 47 Договору про ЄС визначає: Союз має правосуб'єктність [3].

В основі організації ЄС лежить «конституція» Союзу, зміст якої утворюють установчі договори ЄС. Так, установчими договорами ЄС

можна визнати: Договір про ЄС 1992 р., Договір про функціонування ЄС 1957 р. та Хартію ЄС про основоположні права 2000 р. Проаналізувавши зміст цих актів і порівнявши з сучасною Конституцією України, можна стверджувати, що вони складають основу Конституції Євросоюзу. Так, Договір про ЄС – це преамбула та перший розділ конституції, який визначає основні цілі і завдання ЄС, принципи функціонування. Хартію ЄС про основоположні права 2000 р. можна вважати другим розділом, що визначає основоположні права і свободи людини і громадянина ЄС (про це йтиметься далі). А Договір про функціонування ЄС можна вважати іншими розділами конституції, які визначають повноваження і функції основних органів ЄС. Також знаковою є пряма дія норм цих договорів, що також дуже нагадує пряму дію норм конституції окремої держави.

Територія ЄС складається з території держав-членів, яка може бути змінена лише з їх згоди. Більш того, в ст. 49 Договору про ЄС визначається, що будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в ст. 2, і зобов'язується проводити їх в життя, може звернутися із заявкою з метою стати членом Союзу [3]. Тож можна визначити, що територіально ЄС обмежений саме територією європейської частини материка.

Дуалістична система органів влади, яка представлена, з одного боку, інституційною системою ЄС, а з другого – системою вищих органів державної влади держав-членів [2, с. 25]. У структурі органів ЄС існують і законодавча, і виконавча, і судова влада. До законодавчої влади можна віднести Європейський Парламент та Раду ЄС, які виконують законодавчі функції, що визначено у ст. 14 Договору про ЄС. До виконавчих органів влади можна віднести Європейську Комісію, яка має, до того ж, право законодавчої ініціативи. Також існує орган представницької влади, але через консолідований характер ЄС такий орган також є колегіальним – Європейська Рада, що складається з глав держав, що входять до складу ЄС.

Щодо судової гілки влади, то вона представлена Загальним Судом, який уповноважений розглядати заяви від фізичних і юридичних осіб, та Судом справедливості ЄС, який розглядає усі інші справи. Так, можна стверджувати, що це певною мірою є прообразами: Загальний Суд – вищого суду загальної юрисдикції, а Суд справедливості – суду конституційної юрисдикції, оскільки саме він уповноважений накладати санкції за порушення законодавства ЄС на держав-членів (відповідно до ст. 260 Договору про функціонування ЄС [4]). Тож ми визначили вищі органи влади ЄС, які є вищими за органи влади конкретної держави-члена, а їх рішення (зокрема, рішення Парламенту та Ради ЄС, судів) є обов'язковими до виконання. Тому можна стверджувати, що існує дворівнева система органів влади, оскільки кожна держава так само має власну систему судів, власні законодавчі і виконавчі органи.

У ЄС існує дворівнева ієрархічна система законодавства, що є класичною рисою федеративних держав [2, с. 26]. З цього питання доволі показовим є те, що в ЄС функціонує своя, власна ієрархія законодавства. Так, основу складають установчі договори ЄС, які мають найвищу юридичну силу (як уже зазначалось вище – це своєрідні конституційні договори ЄС), загальні принципи права ЄС, міжнародні договори самого ЄС тощо. Так само важливим є положення абз. 2 ч. 3 ст. 4 Договору про ЄС. Держави-члени вживають будь-яких заходів загального або спеціального характеру, які здатні забезпечити виконання обов'язків, що випливають із договорів або з актів інститутів Союзу [3]. Ця норма підкреслює дію принципу верховенства права ЄС над національним законодавством, а тому породжує дворівневу систему законодавства, в якій на першому місці стоїть законодавство ЄС, а на другому – законодавство окремої держави-члена.

Створення Європейського Парламенту як органу представництва народів держав-членів, функції якого наближені до функцій національного

парламенту [2, с. 26]. Відповідно до ч. 1 ст. 223 Договору про функціонування ЄС Європейський Парламент розробляє проект по встановленню необхідних положень з метою забезпечити можливість обрання його членів загальним прямим голосуванням згідно з однаковою процедурою у всіх державах-членах або відповідно до принципів, спільних для всіх держав-членів [4]. Відповідно до ст. 224 Договору про функціонування ЄС Європейський Парламент і Рада, ухвалюючи за допомогою регламентів згідно зі звичайною законодавчою процедурою, встановлюють статус політичних партій на європейському рівні, передбачених у параграфі 4 ст. 10 Договору про ЄС, і, зокрема, правила щодо їх фінансування [4]. Проаналізувавши ці положення, можна стверджувати, що Європейський Парламент є виборним органом державної влади, який обирається шляхом проведення виборів на території усього ЄС особами, що мають громадянство ЄС. Так само ЄС має власні політичні партії, що також є ознакою його державоподібного характеру.

Наявність дворівневої системи оподаткування та формування бюджету прямим шляхом [2, с. 26]. Відповідно до ст. 1 Директиви Ради 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 р. про спільну систему податку на додану вартість встановлено спільну систему податку на додану вартість (далі – ПДВ). По кожній операції виникає податкове зобов'язання з ПДВ, розраховане відповідно до ціни товарів або послуг за ставкою, застосовною для таких товарів або послуг, після віднесення на зменшення податкового зобов'язання суми ПДВ, що безпосередньо припадає на різні складові собівартості. Спільна система ПДВ повинна застосовуватися аж до етапу роздрібної торгівлі та включно з ним [5]. Отже, ПДВ встановлюється таким чином, що загальний відсоток складається з відсотка держави-члена та відсотка ЄС. А формування бюджету здійснюється на основі положень Фінансового регламенту і включає в себе

мити, інші збори, ПДВ тощо. Тож формування бюджету відбувається дуже подібно із тим як він формується в державі.

Подвійне громадянство [2, с. 26]. Так, відповідно до частин 3 та 4 ст. 10 Договору про ЄС кожен громадянин має право брати участь у демократичному житті Союзу. Наскільки можливо, процес прийняття рішень є відкритим і максимально наближеним до громадян. Політичні партії на європейському рівні сприяють формуванню європейської політичної свідомості і вираженню волі громадян Союзу [3]. Останнє речення нам чітко демонструє, що установчий договір визначив поняття громадянина Союзу, тобто особа, що є громадянином, наприклад, Німеччини, має подвійне громадянство – вона є і громадянином Німеччини, і громадянином ЄС одночасно, що надає їй політичні права обирати та бути обраним до Європейського Парламенту, звертатись з метою захисту своїх прав або інтересів до Омбудсмена тощо – ці права визначені в установчих договорах.

Власна валюта [2, с. 26]. Не секрет і те, що на території ЄС діє єдина валюта – євро, а це також є однією із ознак держави. Більш того, існує Європейський Центральний банк (далі – ЄЦБ), що здійснює діяльність із розробки і затвердження єдиної грошової політики, що є виключною компетенцією саме ЄС, а держави-члени втратили свої суверенні права в цій сфері. Так само ЄЦБ визначає рівень інфляції, наділений повноваженнями з емісії євро, а також змінює правовий статус національних центральних банків держав-членів з метою приведення їх у відповідність до вимог ЄС [2, с. 107].

Щодо поліцейських і правоохоронних функцій, то в цьому випадку в ЄС існує Європейська поліцейська агенція (далі – Європол), що здійснює діяльність з підтримки держав-членів у боротьбі зі злочинністю, координації оперативних дій та створення спільних слідчих груп тощо. Проте Європол є лише допоміжним наднаціональним, а за умови, що ЄС є

федерацією, – федеральним органом, що надає допомогу у попередженні злочинності і розкритті злочинів. За надання відповідної згоди держав-членів Європол навіть має право заарештовувати підозрюваних. Європол підзвітний і підконтрольний Раді юстиції і внутрішніх справ, що є складовою Ради ЄС.

Надалі розглянемо риси, які, на думку деяких науковців, відрізняють ЄС від федерації: «держави-члени залишаються повністю суверенними» [2, с. 26]. Так, суверенна держава – це держава, яка має чітко визначену територію, на якій вона здійснює внутрішній і зовнішній суверенітет, має постійне населення, уряд, не залежить від інших держав, має повноваження і здатність вступати в міжнародні відносини з іншими суверенними державами. На нашу думку, таке однозначне визначення неприпустиме в сучасних умовах. Оскільки, як ми раніше визначили, над органами влади конкретної держави стоять органи влади ЄС, які приймають рішення, обов'язкові до виконання державами-членами. А за невиконання чи порушення певних договорів на держави-члени можуть накладатись стягнення. Отже, держава повинна сумлінно виконувати цілі і завдання, покладені на неї ЄС, оскільки за таке невиконання державні органи влади будуть нести відповідальність перед органами ЄС, що явно суперечить такій ознаці, як внутрішній суверенітет держави, оскільки правовідносини регулюються не лише актами органів влади держави, а й актами органів влади ЄС.

Наступним доводом є те, що ЄС не має повноважень на здійснення власної зовнішньої політики [2, с. 26], але фактично такі повноваження в нього вже є, оскільки ЄС наділений власною правосуб'єктністю відповідно до Договору про ЄС і підписання міжнародних договорів здійснюється від імені ЄС. Більш того, в ЄС є представницький орган, наділений повноваженнями представляти ЄС на міжнародній арені.

І останнім доводом є те, що в ЄС немає єдиних збройних сил і правоохоронних органів, управління якими здійснювалось би їхніми інститутами [2, с. 26]. Але Європол є правоохоронним органом і, як зазначалось вище, є підзвітним Раді ЄС, що також протирічить цьому судженню. Щодо збройних сил, то історія знає випадки існування самостійних держав, в яких відсутні збройні сили, – Японія. Після поразки в Другій світовій війні Японія відмовилась від збройних сил і вони на сьогодні відсутні, ці функції виконують сили самооборони Японії. Але Основний закон Японії недвозначно забороняє створення будь-яких збройних формувань. Офіційно Сили самооборони є громадянською (невійськовою) організацією. Тож можна констатувати, що збройних сил Японія юридично не має, але існує як самостійна незалежна держава.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, можна стверджувати, що ЄС є новою, сучасною формою федерації, оскільки має всі необхідні основні ознаки, притаманні державам: визначену територію, постійне населення, уряд, спроможність вступати у зносини з іншими державами [6, с. 33]. І це все наявне у ЄС, оскільки він має визначену територію, яка окреслюється через територію держав – членів ЄС, постійне населення, що складають громадяни ЄС, уряд, що складається з дворівневої системи органів: на верхньому рівні – органи ЄС, на нижньому – органи влади конкретної держави (як органи суб'єктів федерації), можливість вступати у зносини з іншими державами і міжнародними організаціями – так, ЄС приєднався до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проте єдиною ложкою дьогтю у визначенні правового статусу ЄС як держави є невизнання її іншими державами. Оскільки держави – члени ЄС вважаються самостійними державами, а не суб'єктами федерації, то і ЄС поки що не може (чи не бажає) проголосити себе самостійною державою. Але можна констатувати, що всі ознаки федеративної держави присутні.

Література

1. Грін О. Визначення правової природи ЄС та її правової системи / Олександр Грін // Сучасні проблеми порівняльного правознавства: зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8981/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%20%D0%84%D0%A1.pdf>
2. Право Європейського Союзу в питаннях і відповідях: навч.-довід. посіб. / [Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. І. В. Яковюка. – Вид. 2-ге, випр. Харків: Право, 2020. 174 с.
3. Про Європейський Союз: Договір від 7 лютого 1992 року. Чинний. Поточна редакція від 13.12.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#n117
4. Про функціонування Європейського Союзу: Договір від 1957 року. Чинний. У редакції від 01.01.2005 / пер. Е. О. Четвериков. URL: <https://eulaw.ru/treaties/tfeu/>
5. Про спільну систему податку на додану вартість: Директива Ради 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року. Чинна. Станом на 01.06.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_928#Text
6. Міжнародне право: навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 336 с.
7. Теорія держави і права: посіб. для підготовки до держ. іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змін. Харків: Право, 2016. 198 с.
8. Лісабонський договір (договір про реформування Європейського Союзу). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським

інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України // Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: https://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/lisbon_treaty.pdf

References

1. Ghrin O. Vyznachennja pravovoji pryrody JeS ta jiji pravovoji systemy / Oleksandr Ghrin // Suchasni problemy porivnjalnogho pravoznavstva: zb. nauk. pr. / NAN Ukrajiny, In-t derzhavy i prava im. V. M. Korecjkogho. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8981/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%20%D0%84%D0%A1.pdf>
2. Pravo Jevropejskogho Sojuzu v pytannjakh i vidpovidjakh: navch.-dovid. posib. / [T. M. Anakina, T. V. Komarova, O. Ja. Traghnjuk, I. V. Jakovjuk ta in.]; za zagh. red. I. V. Jakovjuka. Vyd. 2-ghe, vypr. Kharkiv: Pravo, 2020. 174 s.
3. Pro Jevropejskyj Sojuz: Doghovir vid 7 ljutogho 1992 roku. Chynnyj. Potochna redakcija vid 13.12.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#n117
4. Pro funkcionuvannja Jevropejskogho Sojuzu: Doghovir vid 1957 roku. Chynnyj. U redakciji vid 01.01.2005 / per. E. O. Chetverykov. URL: <https://eulaw.ru/treaties/tfeu/>
5. Pro spiljnu systemu podatku na dodanu vartistj: Dyrektyva Rady 2006/112/JeS vid 28 lystopada 2006 roku. Chynna. Stanom na 01.06.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_928#Text
6. Mizhnarodne pravo: navch. posib. / za red. M. V. Buromensjkogho. Kyjiv: Jurinkom Inter, 2005. 336 s.

7. Teorija derzhavy i prava: posib. dlja pidghotovky do derzh. ispytiv / D. V. Luk'janov, S. P. Poghrebnyak, V. S. Smorodyns'kyj, Gh. O. Khrystova; za zagh. red. O. V. Petryshyna. 5-te vyd., dopov. i zmin. Kharkiv: Pravo, 2016. 198 s.
8. Lisabons'kyj doghovir (doghovir pro reformuvannja Jevropejs'kogho Sojuzu). Informacijna dovidka, pidghotovlena Jevropejs'kym informacijno-doslidnyckym centrom na zapyt narodnogho deputata Ukrainy // Jevropejs'kyj informacijno-doslidnyckyj centr. URL: https://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/lisbon_treaty.pdf